

**Мудофаа соҳасида ахборот-таҳлилий фаолиятнинг ташкилий-
ҳуқуқий асослари**

Джалилов А.М.

Жадаллик билан ривожланиб бораётган технологик тараққиёт ва хавфсизликка таҳдидларнинг тез ўзгарувчан даврида мудофаа соҳасида ахборотни ишончли таҳлил қилишнинг муҳимлилик даражаси янада ортиб бормоқда.

Хусусан, катта ҳажмдаги маълумотларни йиғиш, қайта ишлаш ва таҳлил қилиш мудофаа ва хавфсизлик соҳасида қарор қабул қилувчилар учун пайдо бўладиган муаммоларни олдиндан аниқлаш ва миллий хавфсизлик манфаатларини ҳимоя қилиш учун жуда муҳимдир.

Бироқ, самарали ахборот-таҳлилий фаолиятга эришиш аниқ ҳуқуқий асослар билан мустаҳкамланган кучли ташкилий пойдеворни талаб қилади.

Шу билан бир қаторда, Мудофаа соҳасида самарали ахборот-таҳлилий фаолиятни таъминлашда ташкилий-ҳуқуқий жиҳатларнинг аниқ белгилаб кўйилганлиги ва уларга риоя этилиши муҳим аҳамиятга эгадир.

Ташкилий-ҳуқуқий асосга ахборот-таҳлилий фаолиятни тартибга солувчи қонунлар, қарорлар, низомлар ва бошқа норматив ҳужжатлар, шу билан бирга хорижий давлатлардаги мудофаа органлари таркибига кирувчи ёки алоҳида фаолият юритувчи турли хил тузилмалар ёхуд уларга кўмаклашувчи ташкилотлар киради.

Бунга эса аниқ мақсад билан ташкил қилинган ахборот-таҳлилий фаолият билан шуғулланувчи таркибий тузилмалар томонидан маълумотларни йиғиш, қайта ишлаш, сақлаш ва тарқатиш қоидаларини, шунингдек, белгиланган тартибни бузганлик учун жавобгарлик каби жиҳатларни ўз ичига олади.

Шуни таъкидлаш жоизки, хорижий мамлакатлар Мудофаа соҳасида технология ва глобал сиёсий вазиятдаги ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда

ахборот-таҳлилий фаолиятни доимий равишда такомиллаштириб келмоқда. Бу янги кўринишдаги ихтисослаштирилган бўлинмаларни яратиш, методология ва стандартларни ишлаб чиқишни ўз ичига олади.

Ундан ташқари, турли даражадаги қўмондонлик ва ахборот-таҳлилий бўлинмалар мутахассислари ўртасидаги ахборот алмашинуви муҳим ҳисобланади. Самарали мулоқот ахборотни ўз вақтида баҳолаш ва тажриба алмашишни таъминлайди.

Қолаверса, самарали ахборот-таҳлилий фаолият малакали мутахассислар, замонавий техник воситалар ҳамда долзарб маълумотлар манбаларидан фойдаланишни талаб қилади.

Эътиборлиси шундаки, ихтисослашган таҳлил марказлари, бўлинмалар ва таҳлилчилар гуруҳлари каби ташкилий тузилмалар мудофаа ташкилотини ахборот билан таъминлашда асосий рол ўйнайди.

Шу билан бирга, ташкилий ва ҳуқуқий асослар махфий маълумотларни ҳимоя қилиш, маълумотлар ошкор бўлишининг олдини олиш ва маълумотларни қайта ишлаш хавфсизлигини таъминлашга хизмат қилади¹.

Бундан ташқари, институционал механизмлар турли таҳлилий бўлинмалар ва мутахассислар ўртасидаги ҳамкорликни таъминлайди. Бу эса маълумот алмашиш, ҳаракатларни мувофиқлаштириш ҳамда умумий мақсадларга эришиш имконини беради.

Мудофаа соҳасидаги АТФни ташкилий ва ҳуқуқий асосларини яратган ҳамда амалда фойдаланаётган давлатларнинг куйидаги тажрибалари ўзига хосдир:

Қўшма Штатлардаги Марказий разведка бошқармаси ёки Буюк Британиядаги МИ6 агентлигининг АТФ билан шуғулланувчи бўлинмалари миллий хавфсизлик учун муҳим бўлган кунлик маълумотларни тўплаш мақсадида ўз фаолиятини йўлга қўйган.

¹ Тогузаева Е.Н., Нормативные основы регулирования информационной сферы: правовой обзор, 2020. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/normativnye-osnovy-regulirovaniya-informatsionnoy-sfery-pravovoy-obzor/viewer>

АТФ билан шуғулланувчи бўлимларнинг асосий таркибий қисмлари қуйидагилардан иборат бўлади:

Мудофаа соҳасида АТФга жалб қилинган бўлимлар - қуролли кучлар таркибидаги махсус бўлимлар ҳарбий талабларга мослаштирилган АТФни ташкил қилиш учун жавобгардир. Ушбу бўлимлар ҳарбий режалаштириш ва амалиётларни қўллаб-қувватлаш учун мониторинг ҳамда кузатувни ўз ичига олган кенг кўламли маълумотларни тўплаш усулларидан фойдаланади.

Қўшма марказларнинг АТФ олиб борувчи бўлимлари - кўпгина мамлакатларда бундай марказлар қўшма ҳарбий операцияларни қўллаб-қувватлаш учун ташкил этилади. Ушбу марказларда АТФ билан шуғулланувчи бўлимлар ёрдамида бир нечта манбалардан олинган маълумотлар бирлаштирилган ва таҳлил қилинган ҳолда юқори турувчи ташкилотларга тақдим қилинади. Ушбу марказлар идоралараро мувофиқлаштиришни осонлаштиради ҳамда хавфсизликка таҳдидларни ҳар томонлама ўрганиб чиқишни таъминлайди.

Жамоатчилик назорати – АТФда ҳисобдорлик ва шаффофликни таъминлаш учун самарали назорат механизмлари муҳим аҳамиятга эга. Парламент қўмиталари ёки мустақил назорат кенгашлари каби фуқаролик назорати органлари фуқаролар эркинликлари ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилган ҳолда АТФ текширишни таъминлайди.

Қонунчилик асослари - норматив қонунлар АТФнинг ҳуқуқий асосларини таъминлайди, рухсат этилган ҳаракатлар доирасини, назорат механизмларини ва жавобгарлик чораларини белгилайди. АТФни тартибга солувчи қонун ҳужжатлари кўпинча кузатув фаолиятига рухсат бериш ва назорат қилиш қоидаларини, шунингдек, суиистеъмолликка қарши қафолатларни ўз ичига олади.

Халқаро ҳуқуқ - АТФда халқаро ҳуқуққа, жумладан, инсон ҳуқуқлари бўйича конвенция ҳамда шартномаларга риоя қилиш муҳим аҳамиятга эга. Давлатлар ички ва халқаро миқёсда АТФда қонунийлик, зарурат,

мутаносиблик, жавобгарлик каби тамойилларига амал қилишлари керак бўлади.

Шу билан бирга, Мудофаа соҳасида АТФнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш имкониятлари қаторига қуйидагиларни келтиришимиз мумкин:

Идоралараро ҳамкорлик – Мудофаа соҳасида АТФга жалб қилинган бўлинмалар ўртасида ҳамкорлик ва ахборот алмашишни кучайтириш орқали операциялар самарадорлигини ошириш ҳамда вазиятдан хабардорлик даражасини юксалтириши мумкин.

ШХТ, БРИКС, КХШТ ва МДХ каби кўплаб халқаро ташкилотлар ахборот хавфсизлигини таъминлаш бўйича қўшма ҳамкорликлари. Бунга тажриба алмашиш, стандартларни ишлаб чиқиш ва таҳдидларнинг олдини олиш бўйича биргаликдаги чора-тадбирлар киради².

Замонавий технологияга сармоя киритиш - сунъий интеллект ва маълумотлар таҳлили каби илғор технологияларга доимий сармоя киритиш ахборотни қайта ишлаш ҳамда таҳлил қилиш имкониятларини ошириши мумкин, бу эса ҳарбий-сиёсий вазиятни ўз вақтида ва аниқроқ баҳолаш имконини беради.

Шунингдек, кадрлар малакасини ошириш ва ўқитиш - таҳлилчилар учун махсус тренинглари, касбий ривожланиш имкониятларини яратиб бериш келгусида уларнинг таҳлилий кўникмалари ва шахсий тажрибасини ошишига, бундан ташқари, юқори сифатли ахборот-таҳлилий ҳужжатлар яратилишига хизмат қилади.

Ўз навбатида, Мудофаа соҳасида ахборотни самарали таҳлил қилишнинг марказий элементини - маълумотларини йиғиш, қайта ишлаш, таҳлил қилиш ҳамда қўллаш билан шуғулланувчи ихтисослашган идоралар ва бўлинмалар ташкил этади. Улар мудофаа аппаратининг таянчи бўлиб хизмат қилади ва турли даражаларда қарорлар қабул қилишга ёрдам беради.

² Дубень А.К., Международно-правовые основы информационной безопасности: итоги и новые вызовы // Международное право и международные организации, №1. 2023 г. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodno-pravovye-osnovy-informatsionnoy-bezopasnosti-itogi-i-novye-vyzovy/viewer>

Мудофаа соҳасидаги АТФни тартибга солувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ҳар бир давлатда ўзига хосдир, умуман олганда, баъзи ўхшаш элементлари мавжуд бўлади. Мудофаа соҳасидаги ахборот-таҳлилий фаолиятни тартибга солувчи қуйидаги ҳуқуқий асослар мавжуд:

1. Миллий хавфсизлик ёки мудофаа тўғрисидаги қонунлари;
2. Мудофаа ва хавфсизлик стратегиялари;
3. Мудофаа актлари
4. Маълумотларни ҳимоя қилиш ва махфийлик қонунлари;
5. Ҳарбий низомлар;
6. Парламент назорати;
7. Халқаро шартномалар;

1. Миллий хавфсизлик ёки мудофаа тўғрисидаги қонунлари - хорижий давлатларда кўпинча мудофаа билан боғлиқ фаолиятни, шу жумладан мудофаанинг таркибий қисми сифатида АТФни тартибга солувчи кенг қамровли миллий хавфсизлик қонунлари мавжуд. Бундай қонунларнинг энг биринчиси 1947 йилда қабул қилинган “Миллий хавфсизлик тўғрисида”ги қонундир. Ушбу қонун билан нафақат миллий хавфсизликка таҳдидлар ва устувор йўналишлар, балки мамлакатдаги барча куч ишлатар тузилмалар ўртасида тезкор ахборот алмашиш ҳамда маълумотларни қайта ишлаш жараёни учун ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилган³.

Бу қонунлар миллий хавфсизлик манфаатларини ҳимоя қилиш асосларини белгилаб беради ҳамда маълумотларни йиғиш, таҳлил қилиш ва қўллашнинг ҳуқуқий асосларини таъминлайди. *Масалан: АҚШнинг “Патриот” қонуни ёки Буюк Британиянинг “Расмий сирлар” тўғрисидаги қонун шулар жумласидандир;*

2. Мудофаа ва хавфсизлик стратегиялари - аксарият мамлакатларда АТФдан фойдаланишни ўз ичига олган миллий хавфсизликка ёндашувини белгиловчи махсус мудофаа ва хавфсизлик стратегиялари ишлаб чиқилган.

³ <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/national-security> (10.02.2024)

Ушбу стратегиялар мудофаа соҳасида кенг қамровли АТФни ўз ичига олади. *Масалан: Ҳиндистоннинг миллий разведка стратегияси;*

3. *Мудофаа актлари* – мудофаа органларини, жумладан, уларнинг ахборот-таҳлилий фаолиятини амалга оширувчи тузилмаларининг ҳаракатларини тартибга солувчи ҳужжат сифатида намоён бўлади. Ушбу ҳужжатлар одатда Мудофаа АТФ органларининг қонуний ваколатлари ва чекловларини белгилайди. *Масалан: Россия Федерациясининг Мудофаа вазирлиги таркибидаги Разведка бош бошқармаси тўғрисидаги қонун қабул қилинган;*

4. *Маълумотларни ҳимоя қилиш ва махфийлик қонунлари* - миллий мудофаа соҳасида шахсий маълумотларни тўплаш, ишлатиш ва сақлашни тартибга солувчи қонунлар мавжуд. Ушбу қонунлар асосида тўпланиши мумкин бўлган маълумотлар, улардан ким фойдаланиши ва ундан қандай фойдаланиш мумкинлиги бўйича чекловлар белгиланади. *Масалан: Европа Иттифоқидаги умумий маълумотларни ҳимоя қилиш қоидалари⁴;*

5. *Ҳарбий низомлар* - Мудофаа соҳасида АТФни тартибга солувчи ички буйруқлар асосида низомлар қабул қилинади. Ушбу низомлар маълумот йиғиш, қайта ишлаш, таҳлил қилиш ва қўллаш бўйича кўрсатмаларни ўз ичига олади, шунингдек, таҳлилчиларнинг бошқа ҳукумат идоралари билан қандай алоқада бўлишини белгилайди. *Масалан, Хитойнинг Мудофаа вазирлиги директивалари ва йўриқномалари;*

6. *Парламент назорати* - Демократик мамлакатларда мудофаа фаолияти устидан парламент назорати бўйича ҳуқуқий асослар яратилган. Ушбу қоидалар АТФнинг қонун доирасида ва миллий хавфсизлик манфаатларини кўзлаб амалга оширилишини таъминлайди. *Масалан: Франциянинг разведка ва хавфсизлик қўмитаси ёки АКШда Сенатнинг разведка бўйича танланган қўмитаси;*

⁴ https://europa.eu/youreurope/business/dealing-with-customers/data-protection/data-protection-gdpr/index_en.htm (05.01.2024)

7. *Халқаро шартномалар* - айрим давлатларда АТФ халқаро шартномалар билан тартибга солинади. Ушбу келишувлар кўпинча мамлакатлар ўртасида маълумотлар қандай тақсимланишини ва бундай алмашишнинг ҳуқуқий асосларини белгилайди. *Масалан: Австралия, Канада, Янги Зеландия, Буюк Британия ва Қўшма Штатлар ўртасида разведка маълумотларини алмашишни ўз ичига олган “Беш кўз” келишуви;*

Бундан ташқари, хорижий давлатларнинг мудофаа соҳасидаги АТФни бошқа хавфсизлик ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари билан мувофиқлашган шаклда амалга оширишини кўришимиз мумкин. Бу жараён бир қатор давлатларда қуйидаги ташкилотлар томонидан амалга оширилмоқда.

АҚШ мудофаа соҳасидаги АТФни мувофиқлаштирувчи Миллий хавфсизлик агентлиги мавжуд. Миллий хавфсизлик агентлигининг асосий вазифаси глобал мониторинг олиб бориш, маълумотларни йиғиш, таҳлил қилиш ва қарор қабул қилувчи юқори раҳбариятга тақдим қилишдан иборат. Шунингдек, Миллий хавфсизлик мақсадларига эришиш учун бошқа идоралар, жумладан Марказий разведка бошқармаси ва Мудофаа вазирлиги билан яқиндан ҳамкорликни амалга оширади.

Буюк Британиянинг Ҳукумат Алоқаси Бош қароргоҳи АҚШдаги МХАнинг аналоги ҳисобланади. У мудофаа ва хавфсизлик ташкилоти бўлиб, ҳукумат ва қуроли кучларни ахборот билан таъминлаш учун масъулдир. Шу билан бирга, миллий хавфсизликни таъминлаш учун Хавфсизлик хизмати (МИ5), Махфий разведка хизмати (МИ6) ва Мудофаа разведкаси (МР) билан яқин ҳамкорлик қилади.

Исроилда Аман номи билан танилган Исроил Мудофаа кучлари бошқармаси мавжуд. Аман Исроил ҳукумати ва ҳарбийлари учун маълумотларни тўплайди, таҳлил қилади ҳамда тарқатади. Бу Моссад (ташқи разведка) ва Шин Бет (ички хавфсизлик) каби бошқа идоралар билан ҳамкорликда ишлайдиган Исроил разведка ҳамжамиятининг асосий элементларидан биридир.

Россия Мудофаа вазирлиги таркибидаги Бош разведка бошқармаси. РФ Қуролли Кучлари Бош штабининг Бош разведка бошқармаси (ГРУ) томонидан ҳарбий разведка амалга оширилади. Ушбу тузилмалар кенг қамровли мудофаа тўғрисидаги маълумотларини юқори раҳбариятга тақдим этиш учун яқиндан ҳамкорлик қилади.

Хитой Давлат хавфсизлик вазирлиги. Ушбу ташкилот Хитойнинг миллий хавфсизлик манфаатларини ҳимоя қилиш учун бир нечта манбалардан маълумотларини тўплайди. У Халқ озодлик армиясининг стратегик қўллаб-қувватлаш кучлари ва Миллий Мудофаа вазирлиги каби бошқа идоралари билан бирга ишлайди.

Франциянинг Ташқи Хавфсизлик Бош бошқармаси (ТХББ) Франция ҳудудидан ташқаридаги разведка фаолияти учун жавобгардир. У разведка маълумотларини тўплайди ва таҳлил қилади, яширин ҳаракатларни амалга оширади ҳамда чет элда Франция манфаатларини ҳимоя қилади. ТХББ Франция ҳарбий разведка агентлиги ва ҳарбий разведка бошқармаси билан яқиндан ҳамкорлик қилади.

Германия Федерал разведка хизмати (ФРХ) асосий хорижий разведка агентлигидир. У халқаро аҳамиятга молик масалалар бўйича маълумотларни тўплайди ва баҳолайди. ФРХ ички разведка учун масъул бўлган Конституцияни

химоя қилиш федерал идораси ҳамда ҳарбий разведка учун масъул бўлган Ҳарбий контрразведка хизмати билан яқин ҳамкорликни амалга оширади.

Австралиянинг асосий ташқи разведка агентлиги Австралия махфий разведка хизмати (АМРХ) ҳисобланади. АМРХ разведка маълумотларини инсон манбалари орқали тўплайди ва чет элда контрразведка фаолиятини амалга оширади. У Австралия сигналлар бошқармаси ҳамда Австралия хавфсизлик разведка ташкилоти билан яқин ҳамкорликда иш олиб боради.

Япония Вазирлар Маҳкамасининг Разведка ва Тадқиқот Офиси мавжуд бўлиб, у Бош вазир, шунингдек, бошқа юқори ҳукумат амалдорларига ташқи разведка маълумотларини тақдим этиш учун масъулдир. Мудофаа вазирлигида мудофаа билан боғлиқ маълумотларни йиғиш ва таҳлил қилишга қаратилган разведка бўлими ҳам мавжуд.

Ҳиндистон тадқиқот ва таҳлил қаноти (ТТҚ) асосий хорижий разведка агентлигидир. ТТҚ хорижий разведка маълумотларини йиғиш ва терроризмга қарши кураш учун жавобгардир. ТТҚ Ҳиндистоннинг бошқа разведка идоралари, жумладан ички разведка билан шуғулланувчи разведка бюроси ва Мудофаа разведка агентлиги билан яқиндан ҳамкорлик қилиб келади.

Хулоса қилиб айтганда, Мудофаа АФТ органлари асосий вазифа ва функциялари мамлакат хавфсизлигини таъминлаш бўлганлиги сабабли, доимий равишда миллий хавфсизликни таъминловчи бошқа органлар таркибидаги ташкилий ҳамда таркибий тузилмалар билан доимий равишда ҳамкорлик қилиб келади.

Шу сабабли унинг фаолиятини бошқа хавфсизлик органларидан айро кўриш мумкин эмас, шу нуқтайи назардан АТФни фаолиятига доир қабул қилинган қонун ва бошқа шаклдаги норматив ҳужжатлар тўғридан-тўғри соҳага тегишли бўлавермайди.

Таъкидлаш жоизки, мудофаа ва хавфсизлик соҳасидаги турли миллий ҳамда халқаро қонун ҳужжатлари АТФнинг бевосита ҳамда билвосита ҳуқуқий ва ташкилий асоси бўлиб хизмат қилади.

Мудофаа соҳасидаги АТФнинг ташкилий тузилмаларни мустаҳкамлаш, қонунчилик асосларини такомиллаштириш ва истиқболда ривожлантириш имкониятларини ишга солиш орқали ҳар қандай замонавий таҳдидларга жавоб бера оладиган кучли мудофаа тизимини яратишга хизмат қилади.